

Recensioner

Maria Carbin, *Mellan tystnad och tal: flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik*. Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet, 2010

I sin statsvetenskapliga doktorsavhandling *Mellan tystnad och tal: flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik* har Maria Carbin studerat den politiska debatten om hedersrelaterat våld. Syftet är tudelat: Först att analysera den kamp om betydelser som hedersmordsdebatten utlöser i offentlig integrations- och jämställdhetspolitik. Här identifierar Carbin fyra diskurser som haft betydelse. En mångfaldsdiskurs som bejaktar "kulturella skillnader", en värderingsdiskurs som kritiserar "patriarkala värderingar" hos andra kulturer, en diskurs om strukturell diskriminering och en könsmaktsdiskurs. Det andra syftet är att analysera hur unga svenska kvinnor med utländsk bakgrund positioneras i skärningspunkten mellan dessa fält.

Carbin gör en förtjänstfull genomgång av hur politiken om hedersrelaterat våld har centererats kring konstruktioner av "vi" och "dom". Konsekvenserna är en politik som har byggt på exkluderings/exotiseringar av unga kvinnor med utländsk bakgrund, trots uttalade ambitioner att problematisera dylika praktiker. Avhandlingen tecknar en fördjupad bild av hur svårt det är att överskrida dessa tankemönster. Carbin pekar vidare effektivt på hur alla politiska lösningar tenderar att skapa låsningar i någon utsträckning. De formuleringar som ges "problemet" i de diskurser hon funnit formerar gränser som utesluter andra beskrivningar, varpå kunskap/perspektiv/erfarenheter går förlorade. Härigenom tecknas komplexiteten såväl i det generella politiska arbetet som i den specifika hedersvåldsfrågan. Språk, föreställningar, maktordningar, så många krafter samverkar när "ett problem" ska tecknas, och därtill lösas. Att skapa medvetenhet om de hinder vi bygger in i våra resonemang – med de många nivåer dessa kan omfatta – är en process som måste gå genom ett kritiskt, öppet men ändå målmedvetet reflekterande. Här bör kunskap och medvetenhet om betydelser av kön, klass, etnicitet/ras och sexualitet ges utrymme menar Carbin.

Parallellt med avhandlingens förtjänster ser jag dock ett allvarligt problem. Genom att studera diskurser – genom texter och tal – vill Carbin undersöka hur olika praktiker legitimeras, hur objekt konstrueras och vad som framstår som mer eller mindre möjligt att säga. Denna tal- och textstudie kombineras med en diskussion om tänkbara strategier för en feministisk postkolonial politisk kritik av fältet. Carbin förordar en hållning som utgår från att strukturell diskriminering vid sidan av kön måste beaktas för att förklara hedersvåldsproblematiken. Därför är det, säger Carbin, centralt att överskrida den likhetens politik som könsmaktsdiskursen etablerat runt förståelsen av hedersrelaterat våld där kön används som enda förklarande parameter, samt att problematisera privilegier inom gruppen kvinnor.

Problemet är att det studium av *politiska* diskurser som avhandlingen ska handla

om nu förs som om det var en diskussion om *teoretiska* förståelser. Som forskare inom den könsfaktsteoretiska förståelse som Carbin diskuterar, och värderar, blir jag därför allt mer undrande under läsningen. Är det verkligen förståelsen hos politiker som Margareta Winberg och Mona Sahlin som ska teckna innehållet och begränsningarna i "könsfaktsperspektivet"?

Carbin gör förvisso ett förbehåll i not 65 om att den politiska könsfaktsdiskursen inte är "exakt samma" som "en akademisk radikalfeministisk analys" (vems analyser det nu syftar på?). Men vad hjälper det när hon i framställningen sätter likhetstecken mellan politiska artikuleringar av en könsfaktförståelse med dess teoretiska grund. Politik och akademi kollapsas. Läsaren ges en match mellan Mona Sahlin och Gayatri Spivak.

Här kunde därför följa en utläggning om den forskningsbaserade könsfaktsteoretiska våldsförståelsen, och hur Carbin förbigår den. Exempelvis hur sagda forskningsanalytiska perspektiv fragmentering/sammanhållande, avvikelser/normalitet av Carbin – i enlighet med vad jag kallar en hegemonisk förståelse av könsfaktsdiskursen – byts ut mot de empiriska kategorierna olikhet/likhet och "att räkna flera parametrar"/"att bara se en parameter". Eller att Carbin i likhet med de politiska diskurser hon studerat önskar *förklara* (heders)våld (att förklara våldet återkommer genomgående i Carbins problemformulering), medan en feministisk könsfaktförståelse inte nödvändigtvis drivs av samma kunskapsintresse: Här önskar man istället *se* våldet.

Dylika resonemang får dock inte plats här och borde tillika skjuta över målet. Behovet av att göra teoretiska klargöranden om våldsforskning illustrerar dock avhandlingens problem: Att diskursanalysen övergår i en värdering av olika teoretiska perspektiv – och det är inte de skarpaste argumenten för (exempelvis) en könsfaktförståelse som läsaren får möta. Detta speglar i sin tur en tendens jag menar att man kan spåra i flera samtida samhälls- och humanvetenskapliga arbeten med diskursanalys som metod. Empirin väljs så att vissa teman kan diskuteras och kritiseras, vilket kan vara nog så intressant. Samtidigt kan förekomsten av andra, motstående, perspektiv förbigås så att bilden av vilka föreställningar som finns om en fråga, på ett fält, beskär kraftigt. Här syns "en könsfaktförståelse av våld" ha råkat alldeles extra illa ut (jfr Hemmings 2005, Richardson 2006) – sannolikt på grund av dess politiska genomslag. Skillnader mellan den politiska diskursens och forskningsfältets förståelser har genomgående inte upprätthållits.

Jag vill därför faktiskt bli petig. För det är inte utan anspråk på att problematisera makt och privilegier Carbin anträder forskningsarenan. Ändå kan man med hennes egen verktygslåda säga att hennes "tal" och "tystnad" återinskriver medialt dominerande föreställningar om könsfaktsteoretisk våldsforskning som identisk med politiska förståelser av (heders)våld. Härigenom kommer författaren att rekonstituera den könsfaktsteoretiska våldsforskningen som icke existerande utanför en politisk artikulering av dess idéer. Just denna bild användes framgångsrikt vid 00-talets mediala angrepp mot sagda forskning, för att försöka framställa den som teoretiskt undermålig. Konsekvenserna av detta angrepp för "vilka praktiker som legitimeras, vilka objekt som konstruerats och vad som är mer eller mindre möjligt att säga" om våld, kan väl knappast överskattas. Vilket ansvar axlar Carbin här?

Dock saknas inte viktiga poänger i avhandlingen. Inte minst är diskussionen om svårigheterna för unga kvinnor utsatta för hedersrelaterat våld att delta i skapandet av politik på området på ett sätt som inte återinskriver schabloner eller gör dem till kulturella stereotyper viktig. Här tydliggör Carbin "representationens problem", och visar att analyser som lyfter betydelser av klass, ras/etnicitet, sexualitet och kön är ytterligt påkallade.

Jenny Westerstrand, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

En fråga om klass: levnadsförhållanden, livsstil, politik, Maria Oskarsson, Mattias Bengtsson & Tomas Berglund (red.). Malmö: Liber, 2010

Ett delat samhälle: makt, intersektionalitet och social skiktning, Christofer Edling & Fredrik Liljeros (red.). Malmö: Liber, 2010

Från klass till organisation: en resa genom det sociala landskapet, Christine Roman & Lars Udehn (red.). Malmö: Liber, 2010

Foppatofflor bredvid blankputsade herrskor och ett par halvhögklackade damskor. Bilden på omslaget till antologin *En fråga om klass: levnadsförhållanden, livsstil, politik* säger något om de skarpa distinktioner som klass ofta handlar om. Att googla på "foppatofflor" är att komma rätt in i en bloggvärld av mycket starka känslor, som krav på att dessa tofflor "måste förbjudas enligt lag". På Facebook har gruppen "Hata foppatofflan" drygt 14 000 medlemmar. Jag tänker att föraktet för foppatofflor lika mycket är ett förakt för den arbetarklass som oftast bär dem.

Frågor om klass är och har alltid varit laddade, oavsett om det handlar om människors klasserfarenheter eller diskussioner i vetenskapliga sammanhang. I *Ett delat samhälle: makt, intersektionalitet och social skiktning* beskriver bokens redaktörer Christofer Edling och Fredrik Liljeros klass som sociologins nyckelbegrepp. Samtidigt har flera forskare väckt frågor om klass verkligen intresserar sociologer längre. Utifrån ett brittiskt sammanhang har Beverley Skeggs (1997/2000) beskrivit en sociologi som har retirerat från klassfrågorna, en reträtt som innebär att vissa har avfärdat klass som ett alltför strukturalistiskt begrepp, medan andra har använt studier av social rörlighet för att argumentera för att klass inte längre har betydelse.

Man kan se bokförlaget Libers ambitiösa satsning på att ge ut tre antologier samtidigt som ett sätt att lyfta klassfrågorna inom den samhällsvetenskapliga forskningen i Sverige. Men det är inte helt enkelt att beskriva klassfrågornas ställning. Klass är en fråga som gör sig gällande i olika sfärer: inom vetenskapen, politiken, skönlitteraturen, massmedia och inte minst som levd erfarenhet i människors liv. Det är inte givet att förståelsen av klass ser lika ut inom dessa olika sfärer. När det gäller klassfrågornas ställning inom samhällsvetenskaperna i Sverige säger det någonting att den övergripande frågan i *En fråga om klass* är: "Spelar klass någon roll i dagens Sverige?". Jag

tänker mig att frågan i en annan tid inte behövt ställas alls, eller att den hade formulerats på ett annat sätt, som ”På vilka sätt spelar klass roll i dagens Sverige?”.

Bidragen i *En fråga om klass* studerar olika aspekter av klass med hjälp av SOM-institutets nationella enkät från 2008, kallad ”Klass-SOM”. Enkäten innehöll frågor om nyheter och medier, politik, samhälle och demokrati, radio, teve och internet, samhälle och service, aktiviteter, intressen och värderingar, arbetsliv och arbetssituation. Boken är en bra genomgång av hur klass spelar roll, och särskilt intressanta är bidragen om social rörlighet och klassidentifikation samt utbildning och klass. I *En fråga om klass* blir det tydligt att den reträtt från klass som Beverley Skeggs menar har skett inom samhällsvetenskaperna inte stämmer överens med hur människor i Sverige betraktar sig själva och sina liv. Mattias Bengtsson och Tomas Berglund påpekar att tidigare forskning visar att majoriteten av Sveriges befolkning anser att det finns samhällsklasser. Bengtsson och Berglund studerar i sin artikel klassidentifikation, och de ser att den sociala rörligheten spelar viss roll när det gäller vilken samhörighet man känner med den klass man tillhör: ”de som har gjort en uppåtgående klassresa känner väsentligt svagare samhörighet med sin klass än de som inte har gjort någon klassresa. Vi kan också se att kön och ålder har en viss betydelse. Kvinnor känner i högre grad samhörighet med den klass de identifierar sig med än män och i den äldsta åldersgruppen (65 +) är samhörigheten större än i övriga åldersgrupper.” (s. 40). Bengtsson och Berglund menar att om det hade varit så att klass inte längre spelade roll för människor i Sverige skulle betydligt fler i deras undersökning inte ha haft någon uppfattning om sin klasstillhörighet. Nu var det bara sex procent som inte hade någon uppfattning om sin klasstillhörighet. Att klass fortfarande spelar roll för människor i Sverige idag är alltså tydligt.

Mira Öhlins kapitel handlar om hur subjektiv uppväxtklass och utbildningsnivå hänger samman, och de oddskvoter hon presenterar talar sitt tydliga språk: ”Det är tio gånger så höga odds att personer från en högre tjänstemannabakgrund har en universitetsutbildning jämfört med personer med arbetarbakgrund.” (s. 55). När hon studerar bakgrundsfaktors inverkan visar det sig att trots att kvinnor har något högre odds än män att vara universitetsutbildade, så har män ändå högre odds när det gäller att tillhöra tjänstemannaklassen. Öhlin skriver: ”Universitetsutbildning är således inte en investering som automatiskt ger utdelning i form av höga sociala positioner; könet är också av betydelse.” (s. 55).

Från klass till organisation: en resa genom det sociala landskapet är en festskrift till Göran Ahrne. I antologin diskuteras Göran Ahrnes bidrag till den sociologiska forskningen i Sverige, från när han arbetade med Levnadsnivåundersökningen som blev klar 1971, via boken *Klasssamhällets förändring* (Ahrne, Ekerwald och Leulfsrud 1985) som kallas hans ”kanske viktigaste bidrag till klassanalysen” (s. 8) till hans senare arbeten om organisationer och ”det sociala landskapet”. I det inledande kapitlet beskriver bokens redaktörer Christine Roman och Lars Udehn att Ahrnes klassanalys utgick från Erik Olin Wrights klassperspektiv, som de beskriver som centrerat kring självständigheten i arbetet och om man har kontroll över andras arbete. Såväl antologins titel som bidragens karaktär speglar förändringen i Ahrnes forskningsintressen,

just från klass till organisation. Eftersom antologin spänner över så många områden blir intrycket lite splittrat. Men boken ger en inblick i den bredd som kan rymmas inom en sociologs forskningsliv och hur andra sedan har arbetat vidare, mer eller mindre tydligt influerade av Ahrnes forskning.

Göran Ahrne återkommer också i den tredje Liber-antologin, *Ett delat samhälle*, där han skrivit det avslutande kapitlet om intersektionalitet. *Ett delat samhälle* har, till skillnad från de andra två antologierna, en tydligt uttalad intersektionell utgångspunkt. I boken diskuteras social skiktning, utifrån vad redaktörerna kallar "fem principer" (s. 12) – klass, kön, etnicitet, sexualitet och ålder. Antologin kan fungera som en introduktion till intersektionella perspektiv på grundnivå, men boken väcker också frågor. Bland annat skulle jag gärna ha sett en diskussion om varför just dessa maktordningar finns med och inte andra, som exempelvis funktionalitet. Det finns ändå en hel del intressant att hämta i boken, som exempelvis Ove Sernhedes kapitel där han kopplar samman diskussionerna om etnicitet, kultur och diskriminering i det svenska samhället med samhällsförändringarna under 1980- och 90-talen: "Att arbetslöshet, fattigdom och utanförskap, som tidigare betraktades som orsakade av strukturella förhållanden, nu ses som individuella tillkortakommanden har bidragit till att forma ett nytt samhällsklimat." (s. 77). Det är ett samhälle där sociala klyftor har "etnifierats", men istället för att se social ojämlikhet menar Sernhede att det svenska samhället är upptaget med "kulturella skillnader". (s. 94).

När det gäller vad klassojämlikhet gör visar Stefan Svallfors bidrag i *Ett delat samhälle* det tydligt. Klasskillnader i hälsa är tydligt kopplade till hur mycket makt man har över sitt eget och över andras liv: "Klassförhållandena kan alltså i förlängningen bokstavligen handla om liv och död." (s. 39). I sitt kapitel påpekar Svallfors att klass är ett av samhällsvetenskapernas mest omstridda begrepp. Vad är det då för särskilt med klass? Det går att ge flera svar på den frågan. Ett är att klass handlar om ojämlikheter i samhället, ojämlikheter som berör maktförhållanden, hierarkier och konflikter. Därmed rör frågor om klass vid några av de mest grundläggande frågorna inom samhällsvetenskaperna: hur samhällen är organiserade, och hur makt och motmakt formas. Svallfors går i sitt bidrag igenom olika samhällsvetenskapliga förståelser av klass, där den amerikanska förståelsen beskrivs som baserad på "samhällets totala materiella ojämlikhet" (s. 36). Svallfors pekar på andra, snävare klassförståelser, som John Goldthorpes, som utgår från "olika positioner i arbetsdelningen i samhället" (s. 36). Svallfors är noga med att hålla isär frågor om klass och status, eftersom han inte vill sätta likhetstecken mellan klass och frågor om "smak och stil" (s. 38). Svallfors text kan sägas vara ett exempel på hur den sociologiska historien om klass kan beskrivas, där vissa kontroverser görs tydliga och relevanta och andra är osynliggjorda. I Svallfors historieskrivning blir klassbegreppets historia inom sociologin en helt igenom manlig historia. Den feministiska kritik som riktats mot exempelvis John Goldthorpes teorier finns inte med, vilket jag verkligen hade önskat mig i en bok som gör anspråk på intersektionella perspektiv.

Såväl internationell som svensk forskning har under många år ägnat sig åt att belysa hur de komplicerade frågorna om hur olika maktordningar samverkar men också

bryts mot varandra. Därför blir det problematiskt när Göran Ahrne i sitt slutkapitel i *Ett delat samhälle* skriver: "En och samma människa kan samtidigt vara utsatt för orättvisor och diskriminering av olika slag, och man kan ibland tala om dubbelt eller flerdubbelt förtryck. I Sverige kan det till exempel gälla invandrarkvinnor i arbetarklassen, som drabbas av orättvisor såväl som arbetare som kvinnor och som invandrare." (s. 146). Trots en omfattande forskningsdiskussion om problemen med att lägga olika förtryck till varandra är det där den sammanfattande diskussionen av intersektionalitet hamnar.

Men frågan om hur olika maktordningar förhåller sig till varandra diskuteras också i några av bidragen i *Från klass till organisation*. Särskilt intressant där är Hassan Hosseini-Kaladjahis kapitel "Social sammanhållning och etnisk integration". Hosseini-Kaladjahis utgångspunkt är att Sverige har kunnat minska såväl klass som könsskillnader, men inte etniska klyftor. Hosseini-Kaladjahi ställer frågan: varför? Svaret han ger är att den sociala sammanhållning som folkhemsbygget grundade sig i handlade om solidaritet över köns- och klassgränser. Denna solidaritet var ett slags *solidarisk nationalism* som var "särskilt exkluderande" (s. 298). Hosseini-Kaladjahi landar i att folkhemets fördelar kan summeras i en "relativ jämlikhet mellan olika sociala klasser och relativ jämställdhet mellan män och kvinnor." (s. 304). Men, solidariteten inom folkhemmet resulterade också i en exkludering av andra grupper, som personer med utländsk bakgrund. De nordiska välfärdssystemens betoning på att komma tillrätta med klassorättvisor och fattigdom har tidigare diskuterats av Keith Pringle med flera (2010). I en jämförelse mellan Sverige, Danmark och Storbritannien betonar Pringle med flera den hegemoniska roll som det socialdemokratiska partiet och fackföreningsrörelsen haft i Sverige när det gäller utformningen av välfärdsstaten, en historia som innefattar en tydlig klasskamp. Samtidigt visar Pringles forskning också på något som komplicerar bilden än mer: det är framför allt klasskillnader som kunnat hanteras inom välfärdsstaten. Däremot har välfärdsstaten levererat betydligt sämre när det gäller att hantera exempelvis könsrelaterat våld, rasism, ålder, sexualitet, och funktionshinder.

Under sommaren läste jag parallellt med de tre antologierna forskning om intersektionella och feministiska perspektiv på klass. En lång rad forskare, såväl internationella som svenska, har ägnat sig åt att både kritisera och vidareutveckla klassteorier, som baserat sig på antaganden om män som klasssubjekt. Men den feministiska kritiken av de traditionella klassberättelserna diskuteras inte tillräckligt när klass tas upp i sociologins huvudfåra. I *Från klass till organisation* finns en rubrik i Håkon Leiufruds artikel som heter "Klass och genus". I *Ett delat samhälle* finns ett kapitel om kön och ett om intersektionalitet. I inledningskapitlet till *En fråga om klass* tar redaktörerna upp kritiken från feministisk forskning när det gäller "klassteoretikernas enögda betoning av förvärvsarbetet och produktionsfären" (s. 9). Men jag hade velat ha en diskussion om själva grundförståelsen av vad klass är. Som exempelvis Joan Ackers (2006) försök att, utifrån den feministiska och den postkoloniala kritiken mot klassbegreppet snävhets, omformulera själva klassbegreppet. Hon föreslår att klass kan betraktas som något som alltid är rasialiserat och könat. Vad innebär det för det svenska forsknings-

fältet om klass? Vad tillför en sådan omformulering av vad klass är och vad har den för brister?

Det är genom att problematisera frågorna om klass i relation till andra maktordningar som det går att komma fram till något mer än det vi redan vet. Det är en utmaning av traditionella perspektiv på klass som är helt nödvändig. Jag önskar mig att klassforskningen i Sverige tydligare tar till sig de kritiska perspektiv som feministiska och postkoloniala forskare bidragit med.

Lena Sohl, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

Föregångarna: kvinnliga professorer om liv, makt och vetenskap, Kirsti Niskanen & Christina Florin (red.). Stockholm: SNS förlag, 2010

När jag först såg boktiteln *Föregångarna: kvinnliga professorer om liv, makt och vetenskap*, föreställde jag mig utifrån mitt 40-talistperspektiv, att den syftade på min generations fåtaliga föregångare. Boken handlar emellertid om föregångarna inom kvinno- och genusforskningen, vilket inte gör den mindre intressant. Kvinno- och genusforskningen etablerades som ett nytt och vetenskapskritiskt kunskapsområde vid svenska universitet och högskolor under 1980- och 90-talen. Det medförde att flera kvinnliga forskare kunde göra karriär och erhålla en professur. I antologin berättar elva av dessa om vägen fram till professuren. Vi får ta del av dessa pionjärens egna livshistorieberättelser, där de modigt har lämnat ut sina tankar och erfarenheter – vissa mer självutlämnande än andra. Att det inte varit helt lätt att återuppleva livet vid universitetet och bidra med en självbiografisk berättelse framgår av att flera av de inbjudna tackade nej till att delta i antologin av just det skälet.

Av de elva professorer, som bidragit till antologin, är två humanister och nio samhällsvetare, varav sju med ekonomisk inriktning. Samtliga har blivit professorer efter utlysning- och sakkunnigförfarande och i konkurrens med andra sökande. De är Drude Dahlerup (statskunskap), Anita Göransson (ekonomisk historia), Gunnel Forsberg och Tora Friberg (kulturgeografi), Carin Holmqvist och Elisabeth Sundin (företagsekonomi), Siv Gustafsson och Anita Nyberg (nationalekonomi), Mona Eliasson (psykologi) samt Yvonne Hirdman och Eva Österberg (historia). Därutöver svarar Kirsti Niskanen och Cristina Florin för ett informativt inledningskapitel, där de bl.a. pekar på ömma punkter och dilemman i genusforskningens utvecklingshistoria.

Även om livshistorieberättelserna utgör de medverkandes respektive framgångshistoria, beskrivs den mer sällan som oproblematiserad. I det närmaste samtliga omvittnar svårigheter att få förståelse för betydelsen av kön inom den egna disciplinen. Vissa har arbetat aktivt för att etablera genusforskning och genusrelaterade frågor inom den egna disciplinen. De har hållit fast vid moderämnets vetenskapssyn och metoder men ställt frågor utifrån ett kvinnopolitiskt, alternativt genusvetenskapligt, perspektiv. Andra har föredragit att arbeta mer tvärvetenskapligt och har därmed i vissa fall fjärrmat sig från moderdisciplinen. Genom de olika berättelserna belyses således indi-

rekt dilemmat mellan en strävan efter att integrera genus-/kvinnoforskningen i den egna disciplinen och tvärvetenskapligt samarbete.

Bokens elva berättelser visar på variationen i bakgrund. Sex av kvinnorna kommer från en medelklassmiljö, medan fem har arbetarklassbakgrund. De flesta är födda på 1940-talet och en på 1950-talet, och de påbörjade sin universitetsutbildning under 1960- och 70-talet. Trots olikheten i bakgrund redovisar de vissa likartade erfarenheter. I stort sett samtliga pekar på familjens betydelse för en positiv inställning till utbildning, liksom på betydelsen av goda skolresultat, hög arbetsmoral och en grundlagd vana att arbeta hårt. Från hemmet hade de också med sig en demokratisk värdegrund med intresse för social rättvisa och jämställdhet, såväl i samhället som i privatlivet, vilket under studietiden ledde till engagemang i kvinnorörelsen, antingen den liberala eller den mer radikala 70-talsfeminismen. Kvinnorörelsen, liksom vänsterrörelsen, med dess studiecirklar framhålls också som en viktig kunskapsrörelse, som gav grundläggande träning i samhällsteoretisk reflexion och analys.

Samtidigt vittnar flera berättelser om motstånd, ensamhet och utanförskap inom den egna institutionen på ett sätt, som man inte kan undgå att bli berörd av. Exempel på sådant upplevt motstånd är att ingen på den egna institutionen har läst det man skrivit, att man har utsatts för kommentarer som i dag skulle betecknas som sexuella trakasserier m.m. De berättar också om motgångar och överklaganden när det gäller sökta anställningar. Ensamheten och utanförskapet har dock i några fall i stället beskrivits som en styrka och som ett sätt att slippa anpassa sig.

Slående är att ingen av de elva har angivit uttalade strategier för karriärplanering. Majoriteten har, innan de erhöll sin professur, inte haft fasta förordnanden som exempelvis universitetslektor, utan de har försörjt sig genom vikariat, korttidsanställningar och i något fall genom anställning som forskarassistent, men i huvudsak genom olika forskningsanslag och utredningsuppdrag. Att jag lyfter fram avsaknaden av karriärplanering och tillsvidareförordnanden beror inte på att jag föreställer mig att "hungriga vargar jaga bäst" utan på att jag tror att det är tidstypiskt för denna generation kvinnor i akademien.

Om dessa kvinnor inte kände sig uppskattade på den egna institutionen, så blev de däremot internationellt uppmärksammade och involverades i internationella och nordiska forsknings- och samarbetsprojekt. Att de erhöll forskningsanslag och utredningsuppdrag visar att deras forskning var uppmärksammad av forskarsamhället, nationellt och/eller internationellt. Värt att notera i detta sammanhang är att de flesta, åtta av de elva, i sin forskning har inriktat sig på olika dimensioner av arbetets villkor, vilket *kan* ha haft betydelse för det omgivande samhällets intresse.

Kan vi då dra några slutsatser om varför dessa kvinnor blev kvar inom universitetet och så småningom erhöll den högsta vetenskapliga positionen och därmed inte tillhör de kvinnliga doktorer som avlänkades från universitetet? Även om det inte är möjligt att ge ett mer generellt svar på frågan, eftersom det trots allt är ganska få berättelser att grunda det på, finns dock som framgått vissa gemensamma mönster gällande just de elva kvinnor som bidragit till antologin. Dit hör, förutom en positiv inställning till utbildning och vana vid hårt arbete, projektsamarbetet och deltagandet i nationella

och internationella nätverk samt banden till kvinnorörelsen med dess jämställdhetsideal. Att de lyckades etablera sig kan således tillskrivas samspelet mellan internationell forskning, anslag från forskningsråd och organ utanför universitetet. Genom den institutionalisering av genusvetenskapen i universitetsstrukturen, som så småningom skedde, inrättades också särskilda tjänster och professurer, som kom vissa av dessa kvinnor till del.

Utan att förringa de medverkande kvinnornas erfarenheter kan jag inte undgå att reflektera över, i vilken mån deras erfarenheter är könsspecifika. Även män kan beskriva sin väg fram till professuren som kantad av motgångar, vilket t.ex. akademiledamoten och litteraturprofessorn Kjell Espmark beskriver i sin bok *Minnena ljuger*. Att introducera ett nytt vetenskapskritiskt perspektiv inom en etablerad disciplin möter inte sällan motstånd, vilket omvittnas av pionjärer inom andra områden. Sammanfattningsvis utgör emellertid boken ett viktigt tidsdokument som belyser genusvetenskapens utveckling utifrån personliga erfarenheter såsom de framställs i skriftliga livshistorieberättelser. Oavsett denna methods eventuella svagheter, är det endast genom en sådan metod som vi som läsare har möjlighet att få ta del av erfarenheter som de som skildrats här.

Gunbild Hammarström, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

Jurgen Reeder, *Det tystade samtalet: om staten, psykiatrin och försöken att undanröja det psykoanalytiska inflytandet*, Stockholm: Norstedt 2010

Under det senaste decenniet har det på det psykoterapeutiska området blåst upp en intensifierad professionsstrid mellan å ena sidan psykoanalysen i allians med dess utväxt, den psykodynamiska psykoterapin, och å den andra den kognitiva beteendeterapin (KBT). Psykoanalysen har nu på kort tid kommit att hamna i en prekär situation där den helt kan komma att ställas utanför den svenska primärvården. Hur detta kunnat ske utgör utgångspunkten i Jurgen Reeders bok som både söker att dokumentera utvecklingsförloppet och ifrågasätta dess vetenskapliga, politiska och moraliska rättfärdigande. Boken står på egna ben men flera av dess teman följer upp en tidigare skrift från samma författare, "Psykoanalysen i välfärdsstaten – profession, kris och framtid" (2006).

Reeder konstaterar att det under de senaste tre åren förekommit så mycket som ett tiotal händelser som pekar mot en marginalisering av psykoanalysen i Sverige. Själv väljer han att fokusera vad han menar vara de tre betydelsefullaste av dessa. Den första handlar om Socialstyrelsens publikation av riktlinjer för behandling av ångest- och depressionssjukdomar anno 2009. Baserat på två rapporter från Statens beredning för medicinsk utvärdering (SBU), vars målsättning varit att sammanfatta kunskapsläget, kom Socialstyrelsen att ordinera KBT och/eller behandling med medicinska preparat för i princip samtliga tillstånd som varit på tapeten. Reeder framhåller att man varit

påfallande selektiv i utvärderingen då man helt negligerat den forskningsbas som ger stöd åt psykodynamisk terapi. Detta dubiösa faktum blir dock mer begripligt när man beaktar det lika tvivelaktiga förhållandet att både Socialstyrelsens och SBU:s expertgrupper dominerats av företrädare för KBT och psykiatrer med medicinsk bakgrund, men inte inkluderat någon person med psykoanalytisk/psykodynamisk förankring.

Den andra tilldragelsen som Reeder riktar uppmärksamhet mot gäller Högskoleverkets granskning av legitimationsgrundade utbildningar i psykoterapi vilken färdigställdes under 2008. Av de totalt 18 utbildningssamordnare som granskades kom 6 med psykodynamiskt förhållningsätt att fråntas sin examensrätt. Medan de berörda utbildningarna uppfattades vara till fyllest vid verkets granskning 2001 kunde de nu inte leva upp till de ökade fordringarna på akademisering. Denna skärpning av kraven har dock, menar Reeder, inget stöd i Högskoleförordningen och ter sig särskilt problematisk då utbildningssamordnarna efter det tidigare godkännandet hade skäl att tro att de rott i land med uppgiften. Den bedömaregrupp som utsetts att utföra Högskoleverkets arbete saknade även i detta fall någon psykodynamiskt skolad representant. Gruppen leddes av en ordförande med uttalade sympatier för kognitiv beteendeterapi som själv inte disputerat.

Slutligen undersöker Reeder också avvecklingen av Psykoterapiinstitutet som varit en av Sveriges främsta professionsmiljöer för psykodynamiskt orienterad forskning, utbildning och behandling. Återigen har främjandet av KBT funnits på agendan. Dels har nedmonteringen av Psykoterapiinstitutet motiverats av att psykoterapiutbildningen vid Karolinska institutet – som av tradition varit psykodynamiskt orienterad och haft ett nära samarbete med Psykoterapiinstitutets verksamhet – omformades till att i framtiden endast utlysa inriktningen KBT. Dels flyttades delar av Psykoterapiinstitutet till det 2008 nybildade Centrum för psykiatriforskning vars KBT-prägel bidragit till att forskningsprojekt som bedrivits i institutets regi upphört att existera.

Reeder understryker att händelserna står i samband med varandra och belyser en social temperaturväxling. Den humanistiska förståelsen av människans psykiska lidande är på väg att ersättas av en scientistisk-byråkratisk menar han. Det idag upprepade talet om ”evidens”, ”manualbaserad”, ”randomiserad kontrollerad prövning”, ”kvalitetssäkring” och ”deskriptiv diagnostik” utgör stommen i en behandlingsideologi som inte bara dominerar bland KBT-terapeuter utan även inom statlig förvaltning, psykiatri och akademisk psykologi. Förutom att kartlägga denna ideologis framfart över det svenska landskapet diskuterar Reeder också dess innehåll. Övertygande pekar han på hur tillämpandet av alltför hårda vetenskapliga krav med biomedicinen som modell, liksom en ökad offentlig övervakning av samtalsrummen, snarare stjälper än hjälper på ett område som långt oftare handlar om livsproblem än om avgränsbara störningar och sjukdomar.

En möjlig svaghet i Reeders argumentation är att han inte närmare diskuterar den rationaliseringsprocess som psykoanalysen själv genomgår. Ett överordnat humanistiskt värde som är väl förankrat inom traditionen är rätten att få vara människa utan krav på prestation. Genom fri association söker terapeuten att bättre förstå känslor och fantasier utan att den hjälpsökande behöver vara duktig, göra sin hemläxa eller

bete sig på något särskilt sätt. Den kognitiva beteendeterapin kan genom sina ansenliga effektivitetsmål just ifrågasättas för att omedvetet uppmuntra till den grundproblematik som nutidens stressade prestationsmänniska lider av. Men hur bevaras detta värde av dynamiskt skolade terapeuter som blivit allt mer beroende av att vara kostnadseffektiva och, inte minst, utöva olika varianter av korttidsterapier som på 10–20 sessioner snabbt förväntas uppnå förbättringar i klientens psykiska hälsotillstånd? Det är viktigt att se att psykoanalysen för att bevara sin integritet också måste vara en social motrörelse med politisk sprängkraft och inte undanhålla detta faktum genom hänvisningar till att man enbart sysslar med terapi.

Det tystade samtalet genomsyras av en ofta underförstådd maktlöshet och upprördhet, men innehåller inte särskilt mycket självrannsakan. Detta har sitt berättigande eftersom man inom den psykoanalytiska professionen respektlöst fråntagits sin rätt att tala och blivit föremål för styvmoderligt genomdrivna beslut. Vanmakten är också befogad därför att dessa oförätter bara går att begripa med hänsyn till förändrade diskursiva och strukturella villkor som står bortom terapeuten som individ att påverka. Samtidigt är det dock nödvändigt att beakta att mer än hälften av Sveriges legitimerade psykoterapeuter i yrkesverksam ålder ännu vid dags dato är psykodynamiker. Vidare att inriktningen sedan länge har funnits representerad i ett mångfaldigt antal inrättningar och med en bred klientbas i samhället. Kunde då inte ett kraftfullare och bättre organiserat motstånd ha åstadkommit frågor man sig? Den stora mängden skrivelser och protester i all ära, men går det att lära sig något om vilka andra och möjligen mer framgångsrika strategier som bör användas i framtiden?

Ovanstående är att betrakta som vidare reflektioner kring en på många sätt angelägen och välskriven bok. Genom att närmare granska företeelser vi alla hört talas om men bara ytligt gjort bekantskap med, för att sedan belysa deras samband och plats inom en större förståelseram, har Jurgen Reeder utfört en viktig forskargärning. Hans senaste verk rekommenderas varmt till samtliga som vill få en bättre förståelse för relationen mellan terapi och samhälle och det maktspel som ägt rum på psykiatrins område under de senaste åren i Sverige.

Jonas Lindblom, Akademin för hållbar samhälls- och teknikutveckling, Mälardalens högskola

Anne Wihstutz, *Verantwortung und Anerkennung: Qualitative Studie zur Bedeutung von Arbeit für Kinder*. Berlin/Münster: LIT Verlag, 2009

En allmän föreställning i vårt land är att barnarbetet i Sverige upphörde någon gång vid början av eller i mitten av förra seklet som ett resultat av tekniska förändringar inom industrin, ny arbetarskyddslagstiftning och utökad skolgång. Nyare forskning visar dock att barn i Sverige inte nödvändigtvis slutade arbeta vid denna tid (se t.ex. Söderlind & Engwall 2008). Snarare var det så att arbetsmarknaden för barn förändrades. Om barn tidigare huvudsakligen utförde betalt arbete i industrier och inom

jordbrukssektorn återfinns de sedan 1950-talet framförallt inom service, handel och försäljning. Till detta kan läggas att barn nu som då självklart utför stora mängder obetalt hushållsarbete.

Forskning om barns arbete med fokus på samtiden var under lång tid ett lågprioriterat område inom forskarvärlden och detta förstärkte bilden av barnarbetet som försvunnet. Studier med ett aktörsperspektiv, där utgångspunkten är barnens egna vardagsupplevelser och där barnens egna bevekelsegrunder för deltagande i arbete lyfts fram var än mer sällsynta. De senaste två årtionden har dock flera sådana studier av barns arbete dykt upp. Dessa olika forskningsstudier ger belysande exempel från barns arbetsvardag i olika världsdelar. Ett sådant exempel är den tyska sociologen Anne Wihstutz bok *"Verantwortung und Anerkennung. Qualitative Studie zur Bedeutung von Arbeit für Kinder"*.

Wihstutz bok bygger på material insamlat genom intervjuer med 38 arbetande killar och tjejer från Öst- och Västberlin i åldrarna 9–15 år. Författaren vill lyfta fram barnens egna perspektiv på deras eget arbete och då särskilt deras motiv för att delta i arbete och den betydelse arbete har för dem. Att undersöka barns perspektiv på deras eget arbete är, påpekar Wihstutz, dock inte helt enkelt. I den industrialiserade västvärldens förhärskande barndomsdiskurs har barndomen och barnen skilt från arbete. Vuxna arbetar. Barn leker, utbildar sig och har olika hobbies. Vuxna och barn omtalar mot bakgrund av detta sällan barns aktiviteter, om än aldrig så produktiva, som arbete. Barn känner helt enkelt inte igen sina egna aktiviteter som arbete. Direkta frågor till barn där forskaren ber dem tala om sitt arbete är, menar Wihstutz, mot bakgrund av detta inte särskilt produktivt då risken är överhängande att barnen enbart reproducerar den redan existerande bilden av sig själva som icke-arbetande. Istället valde hon att gå runt själva den direkta frågan om barnens eget arbete och närmade sig det hela indirekt och försökte i intervjuerna använda barnens egen terminologi för dessa många olika aktiviteter.

Det insamlade intervjumaterialet presenteras tämligen rikligt i boken. Därigenom ges vi som läsare viss inblick i den intervjuprocess som frambringat själva det empiriska materialet och vi kan, åtminstone delvis, följa hur barnens egna resonemang växer fram i samspel med intervjuaren. Detta är en styrka i boken. Att Wihstutz just håller sig nära barnens egna resonemang och avhåller sig från alltför omfattande sammanfattningar känns särskilt viktigt just mot bakgrund av hennes val av perspektiv. Möjligen hade en ansats med till exempel en längre tids deltagande observation i olika delar av barnens arbetsvardag gett lite mer etnografiskt material. Sådant material hade kunnat kontextualisera barnens beskrivningar ytterligare och det hade dessutom kanske kunnat producera andra utsagor som komplement till det som sägs i intervjuerna. Dessa i sin tur hade möjligen kunnat användas både för att placera och för att stärka de tolkningar Wihstutz gör av barnens intervjuutsagor.

I boken visas att barnen har olika motiv för att arbeta. Många menar säkert att barn arbetar för att tjäna pengar och studien visar att pengar är en viktig drivkraft. Pengar kan användas till egen konsumtion. Pengar som barnen tjänat genom att arbeta kan användas för att utöka deras autonomi. Dels handlar det om att de har egna

pengar med vilka de själva kan bestämma vad som ska köpas. Detta påverkar barnens maktrelation gentemot föräldrarna som normalt sett är de som har mest att säga till om i sådana beslut. Dels kan pengarna användas som en del av familjens ekonomiska resurser. Detta kan förändra barnets position i familjehierarkin. I samhället, och självklart i familjen finns en hierarki baserad på bland annat ålder och kompetens i vilken de vuxna generellt sett står över barnen. Genom att ta aktiv del i olika sorters arbete, genom att ta ansvar och genom att båda visa att man vill och kan klara olika arbetsuppgifter förändrar barnen de vuxnas sätt att betrakta dem på. Väl utfört arbete leder till att man blir betraktad som kompetent, vilket i sin tur ger ökat handlingsutrymme. Föräldrarna börjar betrakta en och behandla en annorlunda då man tydligt bidrar till familjens gemensamma inkomst. Arbete ger alltså ett slags erkännande och får barnen att "växa". När barnen tar del i arbetet i hemmet tillsammans med föräldrarna förstärks dessutom familjegemenskapen.

I boken visas alltså till att börja med tydligt att arbete där man tjänar pengar inte enbart utförs av barnen för att möjliggöra egen konsumtion. Wihstutz visar dessutom att barnen som arbetar har andra motiv som är viktigare än möjligheten att tjäna pengar. Barnen berättar till exempel att det arbete de utför många gånger är roligt. Barnen menar dock att en av de viktigaste poängerna med att delta i arbete är att arbetet ger dem möjlighet att lära sig saker. Genom att delta i såväl betalt som obetalt arbete får barnen möjlighet att utvecklas och skaffa sig erfarenheter som inte erbjuds i till exempel skolan. Genom arbetet där de möter nya miljöer och människor genererar barnen ett vidare socialt kapital som de ser som värdefullt, till exempel som förberedelse inför vuxenlivet.

Slutligen kan nämnas att boken, även om den är publicerad av ett tyskt förlag och kanske företrädesvis är tänkt för en tysk publik, ger en koncis och översiktlig introduktion till av ett par av de dominerande internationella trenderna inom det forskningsfält som kommit att kallas barndomssociologi vilken säkert kan vara intressant för en bredare sociologiskt intresserad publik. Detta kan vara ytterligare ett skäl att ta en titt på Anne Wihstutz bok.

Tobias Samuelsson, Tema teknik och social förändring, Linköpings universitet